

Společenské a politické aspekty „arizačního“ procesu v českých zemích

v letech 1938-1945

Výzkumný projekt MZV RM 01/17/04

Shrnutí

„Arizace“ v českých zemích měla řadu aspektů. Měla sloužit k vytlačení osob židovského původu z veřejného i hospodářského života. Přispět k naplnění státní pokladny Třetí říše. Ekonomickému, sociálnímu posílení německého obyvatelstva a vytvořit pevnější vazby „arizovaných“ podniků na německé válečné hospodářství. S tím souvisel i aspekt „arizace“ jakožto nástroje germanizace českého prostoru.

Protektorát Čechy a Morava představoval formálně autonomní území začleněné do Velkoněmecké říše. Na jeho teritoriu žilo na počátku války cca 189 000 Němců soustředěných v průmyslových městech a jazykových enklávách. Procentuelně německé obyvatelstvo představovalo pouze 2,5 % protektorátní populace, přičemž české národnosti náleželo více než 97 % obyvatel. „Arizace“ v rámci okupační politiky se stala součástí germanizace tak, jak ji německé instituce od počátku systematicky připravovaly a usilovaly o její rozvíjení. K hlavním pilířům hospodářského germanizačního konceptu na úrovni říšského protektora patřilo utvoření hospodářské správy na korporativním principu a její germanizace. Ve spolupráci s berlínskými hospodářskými ministerstvy a mamutími říšskoněmeckými koncerny byla zorganizována germanizace nejvýznamnějších průmyslových podniků. V kooperaci s Hlavním rasovým a osídlovacím úřadem byla připravena revize československé pozemkové reformy a vypracován postup německého osídlování tradičních českých teritorií. Výchozím bodem realizace těchto cílů byla eliminace židů z hospodářského života a „arizace“ jejich majetku. Přímo symbolicky vyjadřoval propojení mezi „arizací“ a germanizací v protektorátu převod finančních prostředků, které do Úřadu říšského protektora plynuly

z tzv. říšských vyrovnávacích dávek na tzv. Volkstumsfond, který sloužil k podpoře protektorátního němectví. Říšský protektor byl též vrcholnou institucí, která rozhodovala o nucených správách i „arizacích“ na území protektorátu. V regionálním měřítku řídily tento proces vrchní zemští radové (oberlandrati), kteří systematicky podporovali „odžidovštění“ a germanizaci hospodářského života počínaje dosazováním Němců jako nucených správců i schvalování tzv. malé „arizace“ spočívající „v převodu středních a drobných firem i nemovitého, jakož i z části movitého majetku do německých rukou. Sám říšský protektor zdůrazňoval, že „arizaci“ pokládá za hlavní nástroj k zesílení německého vlivu v hospodářství protektorátu. Pověstné bylo jeho nařízení o židovském majetku ze dne 21. června 1939, v němž si vyhrazoval právo rozhodovat o prodeji židovských firem. Jejich počet na území protektorátu Čechy a Morava byl značný a to zejména v průmyslu textilním, kožedělném a v kovoprůmyslu, a dále v obchodu ve velkém i malém, v prvé řadě s textilem a koženým zbožím. Nelze zapomínat, že na sklonku třicátých let 20. století byl židovský majetek v Československu ve významném pohybu. Na jedné straně docházelo k citelnému odlivu velkokapitálu předvídajícího osud střední Evropy, na straně druhé do Československa židovský majetek, převážně středostavovský, významně přitékal, neboť do Československa jako jediné demokratické zemi ve střední Evropě se stahovala část židovské emigrace z nacistického Německa a od jara 1938 i z Rakouska. Některým rakouským židovským podnikatelům, stejně jako židovským podnikatelům z pohraničních oblastí českých zemí, jež byly ztraceny v důsledku mnichovského diktátu, se podařilo přeložit své podniky do českého vnitrozemí a rozhojnili zde řady židovských podnikatelů.

Přístup navržený a uplatňovaný říšským protektorem Konstantinem von Neurathem akceptovaly i ústřední orgány v Berlíně. Říšské ministerstvo vnitra přímo deklarovalo, že „arizaci“ židovského majetku v protektorátu nelze odkládat, neboť prý má velký význam národně politický a představuje jeden z nejdůležitějších prostředků k razantnímu průniku do

českého hospodářského života. „Arizace“ byla tedy chápána jako instrument k posílení němectví a oslabení role Čechů. Hlavním úkolem „arizačních“ opatření v Protektorátu Čechy a Morava bylo vedle všeobecného cíle „odžidovštění“ teritoria a odvrácení říši nepřátelských snah ekonomické a sociální posílení německé části obyvatelstva, jejíž postavení mělo být ve vztahu k Čechům zpevněno. Podle názoru německých institucí „arizace“ nabízela spolu s opatřeními proti říši nepřátelským osobám (persekucí) jedinečnou příležitost účinně podpořit němectví v českých zemích. V pojetí německé okupační správy byl všeobecně politický aspekt „arizace“ v některých momentech nadřazován jejímu významu ekonomickému, neboť se stala hlavním prostředkem posilování německého obyvatelstva a německého vlivu v hospodářství. Roli „odžidovštění“ ovšem nesledovala jen hospodářská skupina s kompetencí v oblasti tzv. velké „arizace“, ale i nižší instance nacistické správy. Upozornit lze na každoročně úřady vrchních zemských radů zpracovávané programy upevňování němectví.

Zásada posilování hospodářských pozic vůči češství nebyla pouze účelovým argumentem v kompetenčních sporech jednotlivých komponent nacistické strany a státu o způsob zajištění a převodu židovského majetku. Vstoupila i do dílčích „arizačních“ směrnic Úřadu říšského protektora. Např. v lednu 1940 byl vydán pokyn vrchním zemským radům, aby znemožnili českým nákupním a prodejním družstvům i pronájem bývalých židovských obilních skladů a všechny žádosti v tomto směru zamítli. Okupační úřady pamatovaly i na to, aby se němečtí arizátoři nestali prostředníky k získání židovského majetku českými subjekty a aby „arizované“ vlastnictví zůstalo majetkem „německým“. Identicky měli vrchní zemští radové postupovat i při kontrole obchodu s drobným pozemkovým vlastnictvím. Principiálně měly být schváleny všechny prodeje z českých rukou Němcům, ale opačný transfer měl být v principu zamítnut.

Jiná byla situace na území Říšské župy Sudety. „Arizace“ židovského majetku zde měla být do značné míry formou odměny politicky loajálním soukmenovcům, přičemž v německém prostředí hrál větší roli i aspekt odborných kvalit a znalosti příslušného know how. Solventní a profesionálně zdatné jedince byl zájem přivést ze Staré říše na území Sudet i do protektorátu. U teritorií českých zemí, které připadly správním celkům s centry v bývalém Německu a Rakousku se v rámci „arizací“ prosadily principy platné na území Německa či Východní marky (Rakouska) a uplatnily se místní politické a hospodářské elity.

Provedený výzkum především pramenného bohatství soustředěného v Národním archivu umožnil prozkoumat řádově stovky „arizačních“ případů, jež byly komplementovány ze zahraničních archivů, zejména německých archivů i z dalších archivů domácích. Ukázalo se, že nejde o úkol snadný, neboť „arizace“ byly procesem, na němž se podílely instituce nacistické stranické i německé státní správy, případně zájmové samosprávy. Pregnantně řadu zjištěných údajů ukáží analytické i sumarizující tabulky, jež vznikly na základě bohatě strukturované a rozsáhlé databáze. Autoři si nekladou a vzhledem k rozsahu „arizací“ v českých zemích ani nemohou klást za úkol prozkoumat všechny „arizační“ případy, to by ani nebylo z hlediska zkoumání sociálního rozměru „arizace“ smysluplné. Jednoznačně ovšem mohou prokázat chronologickou dynamiku „arizací“, změny sociálního statusu arizátorů, jejich prorežimní angažovanost, jejich věk, předběžné vzdělání apod. Dílčí rozbory byly soustředěny do celkových přehledů, které exaktně a imanentně nastíní proces „arizací“ i jejich důsledků v celé složitosti a různotvárnosti. Potvrzují rovněž význam studia takových jevů a procesů jako byl bezprávní převod židovského majetku a vlastnické expropriace na základě rasové či národnostní persekuce v minulosti. Za solitérními kauzami je třeba vidět řadu lidských osudů i tragédií a zároveň si uvědomit mentální stereotypy a tlaky při možnosti využít příležitosti a výhodně, tj. v podstatě bezpracně a bez většího vlastního úsilí a nasazení získat cizí majetek. Dobová situace vyostřená nacistickou propagandou vybuodovala

v arizátorech vědomí o legálnosti nabytého vlastnictví i osobního obohacení, za nějž „platily“ pouhou loajalitou k režimu či angažovaností.

Dynamiku národnostní a sociální proměny společnosti v českých zemích období 1938-1945 názorně vyjadřuje gradující proces „arizace“ s vrcholy v letech 1940 a 1941. Promítá se v nich zintenzivnění vytlačování židů z hospodářského života za změněných podmínek mezinárodních. Za válečné situace se zužovaly možnosti pro židovské vystěhovalectví, nacistická mašinérie přecházela k metodě „gethoizace“ a krystalizování zrudné ideje tzv. konečného řešení spočívajícího ve fyzické likvidaci židovského obyvatelstva.

Rozložení „arizačních“ případů v jednotlivých letech statistický soubor všech arizátorů

rok	<i>počet „arizačních“ případů^a</i>	<i>%</i>
1938	1	0,38
1939	46	17,42
1940	99	37,50
1941	89	33,71
1942	19	7,20
1943	7	2,65
1944	3	1,14
<i>celkem</i>	264	100,00
rok neuveden	117	
<i>celkem případů^b</i>	381	

^a Statistickou jednotkou je zde jeden „arizační“ případ, tj. soubor majetkových podstat zcizených v rámci jednoho arizačního řízení. Je zde započteno i 21 majetků, které nejsou firmou (dům, parcela atd.).

^b Celkem tento zpracováváný soubor všech arizátorů zahrnuje 360 „arizačních“ případů. V 80 případech byli 2 i více spoluarizátoři.

Ideologie nacismu je v historiografii oprávněně prezentována jako společenský pohyb pauperizované střední třídy toužící po pozitivní sociální změně, tj. zlepšení svého postavení. Není proto náhodné, že ve zkoumaném vzorku se právě ze střední třídy rekrutovalo více než

85% „arizátorů“. Právě masa německé střední třídy si v českých zemích negací vůči československému demokratickému státu vydobyla z hlediska nacionálně socialistického nazírání „zásluhy“, jimiž vytvořila základ svého symbolického kapitálu, který fruktifikovala v okamžiku mocensko-politické změny, tj. po odtržení československého pohraničí a jeho připojení k Německo-Rakousku a poté po okupaci zbytku českých zemí. V daném okamžiku se jí nabídla ideální možnost, těžit z kapitálu symbolického a jeho pomocí nabýt deficitního kapitálu ekonomického a sociálního. Při komparaci sociálního statusu „arizátor“ před „majetkovou změnou“ a po jejím provedení je patrný jeho výrazný vzestup. Zvláště nápadný je procentuální úbytek sociální kategorie „střední třída“ ve prospěch „vyšší třídy“, tj. velkokapitalistů a kapitalistů. V důsledku „arizace“ došlo i ke změnám v sociální stratifikaci střední třídy, v níž straty tzv. závislých, tj. těch, kteří pracovali za mzdu početně poklesly a zvýšila se četnost stratu nezávislých. Mnohým příslušníkům německé střední třídy se tak splnil jejich životní ideál dosáhnout hospodářské nezávislosti a stát se „vůdcem“, své živnosti či podniku.

Sociální status arizátora před „arizací“ židovského majetku
 statistický soubor všech arizátorů

<i>Výchozí sociální status arizátora</i>	<i>počet arizátorů</i>	<i>%</i>
vyšší třída	36	12,12
z toho: velkokapitalisté	5	1,68
kapitalisté	25	8,42
management a vrcholová státní byrokracie	6	2,02
střední třída	253	85,19
z toho: horní vrstva	29	9,76
z toho: nezávislí	18	6,06
závislí	11	3,70
střední vrstva	190	63,97
z toho: nezávislí	120	40,40
závislí	70	23,57
spodní vrstva	34	11,45

nižší třída (chudina)	2	0,67
nejasný^a	6	2,02
<i>celkem^b</i>	297	100,00

^a Do této skupiny jsou zařazeny osoby, jejichž sociální status nelze podle vytčených kritérií stanovit jako vyšší třída, střední třída nebo chudina.

^b U 94 osob v tomto zpracovávaném souboru všech arizátorů chybí relevantní údaje, jež by je umožňovaly zařadit do některé z vytčených kategorií (vyšší třída, střední třída, chudina, nejasný).

Sociální status arizátora po „arizaci“ židovského majetku statistický soubor všech arizátorů

<i>Sociální status arizátora po „arizaci“</i>	<i>počet arizátorů</i>	<i>%</i>
vyšší třída	136	44,16
z toho: velkokapitalisté	64	20,78
kapitalisté	70	22,73
management a vrcholová státní byrokracie	2	0,65
střední třída	171	55,52
z toho: horní vrstva	28	9,09
z toho: nezávislí	20	6,49
závislí	8	2,60
střední vrstva	141	45,78
z toho: nezávislí	137	44,48
závislí	4	1,30
spodní vrstva	2	0,65
nižší třída (chudina)	0	0,00
nejasný^a	1	0,32
<i>celkem^b</i>	308	100,00

^a Do této skupiny jsou zařazeny osoby, jejichž sociální status nelze podle vytčených kritérií stanovit jako vyšší třída, střední třída nebo nižší třída.

^b U 83 osob v tomto zpracovávaném souboru všech arizátorů chybí relevantní údaje, jež by je umožňovaly zařadit do některé z vytčených kategorií. Vedle toho se v tomto zpracovávaném souboru všech arizátorů vyskytuje ještě 30 právnických osob.

Naplňování ideálů nezávislého a ekonomicky samostatného postavení bylo v zásadě realizovatelné při naplněné stanovených kritérií. K nim vedle odbornosti a solventnosti náležela politická důvěryhodnost. Té bylo zvláště zapotřebí v prostředí českých zemí, kde mezi německým obyvatelstvem chyběl volný kapitál a musel kompenzován jinými aktivitami, aby mohly být přiznány dlouhodobé „arizačními“ úvěry zaručené ve vysoké míře

říší či schválena kupní smlouva, do které byly zakomponovány splátky i na řadu let hrazené ze výnosu „arizovaného“ podniku. Symbolem loajality s nacionálně socialistickým režimem, jako distributorem „arizačního“ blaha, byla angažovanost v NSDAP a jejích formacích a přidružených organizacích, stejně jako v tradičních německých nacionalistických spolcích. V českém prostředí se zvláště zdůrazňovaly zásluhy spojené s podvratnou činností proti demokratické republice. a jejím orgánům

Prorežimní angažovanost arizátorů
statistický soubor všech arizátorů

typ prorežimní angažovanosti	pohlaví arizátora					
	muž		žena		celkem	
	počet _a	%	počet _a	%	počet _a	%
NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)	159	46,49	6	12,24	165	42,20
treuhänder	48	14,04	1	2,04	49	12,53
služba ve wehrmachtu ^b , event. u luftwaffe	31	9,06	0	0,00	31	7,93
SdP (Sudetendeutsche Partei)	44	12,87	3	6,12	47	12,02
SS (Schutzstaffeln)	48	14,04	0	0,00	48	12,28
SA (Sturm Abteilung)	26	7,60	0	0,00	26	6,65
DAF (Deutsche Arbeitsfront)	20	5,85	1	2,04	21	5,37
NS-Volkswohlfahrt (NSV)	13	3,80	5	10,20	18	4,60
zaměstnanec okupační správy, stranického aparátu, resp. represivních složek	8	2,34	0	0,00	8	2,05
DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei)	7	2,05	0	0,00	7	1,79
Sudetendeutsches Freikorps, podvratná činnost proti ČSR	10	2,92	0	0,00	10	2,56
Volkssport, resp. Deutscher Turnverein	5	1,46	0	0,00	5	1,28
NS-Kraftfahrerkorps (NSKK)	16	4,68	0	0,00	16	4,09
Bund der Deutschen, event. další „ochranné“ spolky	16	4,68	2	4,08	18	4,60
SD (Sicherheitsdienst)	2	0,58	0	0,00	2	0,51
Volkssturm	3	0,88	0	0,00	3	0,77
NS-Frauenschaft (NSF)	0	0,00	5	10,20	5	1,28
NS-Jugendbund (NSJ)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
NS-Kriegsopferversorgung (NSKOV)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Freiwilliger Schutzdienst (FS)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Gebirgsverein	1	0,29	0	0,00	1	0,26

typ prorežimní angažovanosti	pohlaví arizátora					
	muž		žena		celkem	
	počet _a	%	počet _a	%	počet _a	%
Hitlerjugend	3	0,88	0	0,00	3	0,77
NS-Fliegerkorps (NSFK)	4	1,17	0	0,00	4	1,02
NS-Lehrerbund (NSLB)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
NS-Rechtswahrerbund	0	0,00	0	0,00	0	0,00
NS-Reichsbund für Leibesübungen (NSRL)	1	0,29	0	0,00	1	0,26
NS-Reichskriegerbund	6	1,75	0	0,00	6	1,53
NS-Studentenbund	1	0,29	0	0,00	1	0,26
NS-Reichslandbund (RLB)	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Kulturverband	7	2,05	0	0,00	7	1,79
Partito Nazionale Fascista	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Wandervogel	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Adler et Falken	1	0,29	0	0,00	1	0,26
DHV	3	0,88	0	0,00	3	0,77
Luftschutzbund	2	0,58	1	2,04	3	0,77
BDO	4	1,17	0	0,00	4	1,02
FMSS	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Reichkolonialbund	2	0,58	0	0,00	2	0,51
VDA	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Kam. Bund	1	0,29	0	0,00	1	0,26
SDS	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Opferring der NSDAP	1	0,29	0	0,00	1	0,26
Svatoplukova garda	1	0,29	0	0,00	1	0,26
ostatní ^c	0	0,00	0	0,00	0	0,00
<i>celkem arizátorů, u nichž je doložena angažovanost^a</i>	203	59,36	12	24,49	215	54,99
<i>angažovanost neuvedena</i>	139	40,64	37	75,51	176	45,01
<i>celkem arizátorů</i>	342	100,00	49	100,00	391	100,00

^a Osob ve zpracovávaném souboru všech arizátorů – „arizujících“ fyzických osob a jednotlivých vlastníků či spoluvlastníků „arizujících“ firem – bylo celkem 391. Pouze u 215 z nich jsou k dispozici údaje o jejich prorežimní angažovanosti, zatímco u 176 arizátorů chybí v dokumentaci relevantní údaje. To může znamenat, že se příslušný arizátor neangažoval, ale může to také znamenat skutečné chybění tohoto údaje v dokumentaci. Kromě toho je v tomto zpracovávaném souboru ještě 30 osob právnických.

^b Zde jsou zařazeni i ti, u kterých není zřejmé, zda sloužili u složek SS nebo u wehrmachtu.

^c Tato položka je vyhrazena osobám, jejichž společenské a ekonomické postavení vyjadřovalo prorežimní angažovanost.

Z „arizací“ profitovala zejména generace třicátníků, jež si budovali svoji existenci a projevovali značnou míru politické vstřícnosti. Generace čtyřicátníků spíše dokázala těžit se

svých „zásluh“, byla etablována v německých politických kruzích a byla zapojena do společenských sítí, tvořených nově se etablujícími elitami. Pozoruhodný je podíl „mladých“, zajisté oslněných úspěchy a mocenským vzestupem Třetí říše. Dynamika sociálního vzestupu střední třídy je zřejmá i přehledu vzdělání „arizátorů“, kde převažuje střední odborné a vysokoškolské vzdělání. Vysoké zastoupení vyučených „arizátorů“ dokazuje objem živností, které v „arizačním“ procesu změnilly majitele.

Arizátoři podle věkových kategorií

statistický soubor všech arizátorů

věk arizátora		pohlaví arizátora					
		muž		žena		celkem	
od	do	počet	%	počet	%	počet	%
	20	0	0,00	1	8,33	1	0,69
21	30	18	13,64	3	25,00	21	14,58
31	40	62	46,97	3	25,00	65	45,14
41	50	38	28,79	5	41,67	43	29,86
51	60	13	9,85	0	0,00	13	9,03
61	70	1	0,76	0	0,00	1	0,69
71		0	0,00	0	0,00	0	0,00
<i>celkem</i>		132	100,00	12	100,00	144	100,00
věk neuveden ^a		210		37		247	
<i>celkem arizátorů</i>		342		49		391	

^a U 247 osob chybí relevantní údaje, jež by je umožňovaly zařadit do některé z vytčených kategorií.

Vzdělání arizátorů

statistický soubor všech arizátorů

vzdělání arizátora	pohlaví arizátora					
	muž		žena		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
vysokoškolské	29	23,77	1	6,25	30	21,74
středoškolské s maturitou	17	13,93	0	0,00	17	12,32
odborné bez maturity	24	19,67	5	31,25	29	21,01

vyučení	46	37,70	7	43,75	53	38,41
základní (obecná nebo měšťanská šk.)	6	4,92	3	18,75	9	6,52
<i>celkem</i>	122	100,00	16	100,00	138	100,00
vzdělání neuvedeno ^a	220		33		253	
<i>celkem arizátorů</i>	342		49		391	

^a U 253 osob chybí relevantní údaje, jež by je umožňovaly zařadit do některé z vytčených kategorií.

Obor podnikání „arizované“ firmy – souhrnná tabulka statistický soubor všech arizátorů

<i>obor podnikání „arizované“ firmy</i>	<i>počet^a</i>	<i>%</i>
1. Zemědělská výroba	0	0,00
2. Průmysl, resp. též živnosti výrobního charakteru	133	42,63
3. Služby	179	57,37
<i>Obchod</i>	<i>136</i>	<i>43,59</i>
<i>Velkoobchod</i>	<i>63</i>	<i>20,19</i>
<i>Maloobchod</i>	<i>73</i>	<i>23,40</i>
<i>Přeprava osob a zboží</i>	<i>6</i>	<i>1,92</i>
<i>Krejčovské a kožedělnické salony</i>	<i>3</i>	<i>0,96</i>
<i>Pohostinství, ubytovací služby, lázeňství</i>	<i>18</i>	<i>5,77</i>
<i>Kina</i>	<i>1</i>	<i>0,32</i>
<i>Pojišťovnictví</i>	<i>0</i>	<i>0,00</i>
<i>Prádelna a žehlárna</i>	<i>0</i>	<i>0,00</i>
<i>Soukromá škola</i>	<i>1</i>	<i>0,32</i>
<i>Jiné</i>	<i>14</i>	<i>4,49</i>
<i>celkem</i>	<i>312</i>	<i>100,00</i>
obor neurčen ^b	48	
<i>celkem firem^a</i>	<i>360</i>	

^a Celkem se ve zpracovávaném souboru všech arizátorů realizovalo 360 „arizací“ firmy. V 76 případech byli 2 i více spoluarizátoři. V 21 dalších případech (kromě těch 360) nešlo o „arizaci“ firmy, ale domu, parcely, polnosti atp.

^b U 48 firem chybí v dokumentaci relevantní údaje, jež by je umožňovaly zařadit do některé z vytčených kategorií.

„Arizace“ měnila i zaměstnavatelskou strukturu německého obyvatelstva, které uplatnilo zejména ve službách a průmyslových firmách, kde získávalo samostatné postavení. Německé podniky v českém území se stávaly ohnisky germanizačních snah, neboť v první

řadě se snažili opět zaměstnávat Němce a tím posilovaly německví v místních podmínkách. Struktura „arizovaných“ podniků, a tedy pro germanizaci českého prostoru uvolněných pozic, byla velmi nevyrovnaná. Obrážela exklusivní pozice židovské složky společnosti v českých zemích, jež se koncentrovaly dominantně (téměř ze dvou třetin) do sféry služeb, a to především do sféry obchodu, méně pak do živností výrobního charakteru. Přitom platí, že pro kolonizaci a aktivní sídelní politiku byla nejdůležitější výroba zemědělská a držba půdy, která se ve spektru židovského majetku téměř nepromítala. Ne náhodou tedy hrálo „odžidovštění“ hospodářství v germanizaci českého prostoru a v jeho novém osídlování jen roli komplementární a hlavní objekt německé osídlovací politiky nutně tvořilo národnostně české obyvatelstvo českého venkova. Výzkum systému osídlovací politiky a fungování německé osídlovací politiky a v posledních deseti letech s výjimkou záborů půdy pro cvičiště wehrmachtu a SS fakticky nepokročil. První závěry týkající se činnosti osídlovacích společností na území českých zemí nabízí k tisku odevzdaná studie Miloše Hořejše

Bydliště nebo sídlo arizátora před 29. 9. 1938
statistický soubor všech arizátorů

<i>bydliště nebo sídlo před 1. 10. 1938</i>	<i>počet arizátorů</i>	<i>%</i>
české země	292	81,56
tzv. Stará říše	44	12,29
tzv. Východní marka (Rakousko)	21	5,87
ostatní	1	0,28
<i>celkem^a</i>	358	100,00
bydliště neuvedeno	63	
<i>celkem arizátorů^b</i>	421	

^a Číslo v tomto řádku vyjadřuje bázi pro výpočet procent.

^b Celkový počet fyzických osob nebo jednotlivých vlastníků či spoluvlastníků „arizujících“ firem ve zpracovávaném souboru všech arizátorů byl 391. Dále je v tomto zpracovávaném souboru arizátorů ještě 30 právnických osob. U 63 osob chybí v dokumentaci relevantní údaje o jejich bydlišti.

Výzkum jednoznačně prokázal, že typickým arizátorem, a to arizátorem majoritním, je Němec z českých zemí, jenž se rekrutuje ze všech částí sociální struktury. Nicméně

charakteristickými nabyvateli židovského majetku, jež se přihlásili o „svůj podíl“ na „arizačním“ koláči, byly osoby spadající do kategorie střední třídy. Činili tak zpravidla se zdůvodněním vyzdvihujícím zásluhy o rozvoj německví, nacionálního socialismu, případně se argumentovalo křivdou Čechů a československého státu, křivdou a ponižením utrpěným v zápase s „židovským živlem“ (kolektivní biografie typu „starý bojovník“ a zasloužilý sudetoněmecký průkopník nacionálního socialismu“, zaměstnanec okupační správy, nacistických organizačních struktur a hospodářských institucí zapojených do „arizačního“ mechanismu, „noví aktivisté“). Jen menší část arizátorů argumentovala ve svých žádostech o schválení svých „arizačních“ nákupů převážně ekonomicky („šedá zóna“).

Jen necelá pětina „arizátorů“ pocházela ze „Staré říše“ a tzv. Východní marky (Rakouska). Toto množství nesplnilo očekávání německé okupační správy v protektorátu. České země se podle ní měly stát územím intenzivně osídlovaným říšskoněmeckým a rakouským obyvatelstvem. Kapitálově silní a solventní říšští Němci (velkokapitalisté) obvykle transformovali „arizované“ podniky v českých zemích na filiálky svých firem ve Staré říši, do českých zemí svá bydliště nepřenašeli. Říšskoněmečtí zájemci rekrutující se z kategorie kapitalisté, resp. kategorií spadajících pod střední třídu, nebyli v podstatě v dispozici. Ti totiž nejevili o majetek v českých zemích spojený s nezbytným přesunem do smíšeného národnostního prostředí či dokonce prostředí čistě českého zájem. Diskvalifikovala je neznalost češtiny a odrazovalo je prostředí, jež jim bylo trvale na každém kroku přinejmenším skrytě nepřátelské. K tomu přistupoval prostý fakt, že válka a nároky na výstavbu a reprodukci okupační správy „německo árijské“ lidské rezervy krutě vyčerpávala. Malý zájem říšských Němců o „arizaci“ v českých zemích byl jedním z faktorů, jež významně zbrzdil realizaci původně velmi ambiciózních nacistických germanizačních projektů.

Výzkum vnáší světlo do problematiky participace osob české národnosti na redistribuci vyvlastněného židovského majetku. Statisticky je takřka devítiprocentní podíl osob české národnosti, resp. osob českého původu poměrně vysoký, až zarážející. Bližší analýza daného souboru arizátorů však ukazuje, že prostá statistika význam českého podílu na „arizaci“ výstižně neobráží, neboť Češi převážně „arizovali“ majetek drobný, maximálně střední, přičemž platilo, že tento majetek navíc musel být situován do českých sídelních oblastí a musel mít v rámci ekonomiky jen periferní význam. Snad nejpodstatnější zjištění prezentuje zkoumání tohoto souboru z hlediska sociálního.

Rozdíl vzorku arizátorů nacionálně německých a nacionálně českých je významný. Zatímco soubor německý můžeme typově rozlišit na několik skupin daných charakterem a mírou jejich sociálního angažmá, pak česká skupina v zásadě takovéto členění neumožňuje. Je překvapivě jednolitá. Vyznačuje se sice zjevnou loajalitou nacistickému režimu a vykazuje oproti očekávání nepřilíš vysoký stupeň proněmeckého aktivismu. Ukázalo se, že v českém prostředí nebyla proněmecká angažovanost pro drobnou „arizaci“ židovského majetku nutným předpokladem. Výše uvedená fakta ovšem morálně převzetí židovského majetku až na výjimky neospravedlňují. Teze nezřídka po válce používaná, že česká „arizace“ byla záchranou židovského majetku pro český národ a do budoucna i pro židy, neboť tento majetek nepadl do rukou arizátorů německých, je nepřijatelná a scestná. V této souvislosti je třeba připomenout, že v českém prostředí vůle k velké „arizaci“ židovského majetku nechyběla a nepochybně by k ní relativně brzy došlo (druhá republika již k tomu připravila právní rámec). Skutečnost, že rozsah české „arizace“ ve srovnání s „arizací“ německou byl velmi malý a co do hodnoty takřka zanedbatelný, totiž není výsledkem mravného chování politických a hospodářských elit jako celku, nýbrž výsledkem skutečnosti, že k realizaci „arizačního“ profitu připravená garnitura narazila na principiálně odmítavé stanovisko německých okupačních orgánů.